

ՊԱՐԲԵՐԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱՆԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Հանդէս Ամսօրեայ, Յունուար, փետրուար.—Ռուսաստանի կոթողիկ հայերի հոգևոր վարչութեան մասին պ. Կ. Տիւրքան տալիս է ամփոփ տեղեկութիւններ: Առաջ ենք բերում մի քանի հետաքրքրական կրտսերներ: Բուն Անդրկովկասի հայկաթողիկները թիւը՝ Տիրապողի եպիսկոպոսներից է կախուած և կազմուած է 4 վիճակներից: 1) Ախալցք-խայի՝ 16 եկեղ. 2) Ախալքալաքի՝ 12 եկեղ. 3) Լոռուայ՝ 5 եկեղ. 4) Ալեքսանդրոպոլի՝ 13 եկեղ, ընդամենը 46 եկեղեցի՝ որոնց ծխականների ընդհանուր թիւն է 33,216 հոգի: Վերոյիշեալ 4 վիճակներից զուրս, Թիֆլիս և Կովկասի այլ քաղաքների մէջ դանուող կաթողիկ հայերի թիւըն առնուածն հաշուած է 3 հազար: Բացի այդ, Պրիմի կաթողիկ հայերի թիւը (Սիմֆերոպոլի վիճակ) 2057 է: Վերոգրեալ հաշիւներից զուրս է մնում Արդուինի թեմը, որին ենթարկուած են Արդանուշի, Կարսի և Բաթումի վիճակները: Արդուինի թեմն անկախ է Տիրապողի եպիսկոպոսներից և լռելեայն շարունակուած է մնալ դեռ ևս Կ. Պոլսի պատրիարքական աթոռի իրաւասութեան տակ. և միայն այժմ, երբ 1903 թուրիլ 14-ի կայսերական կարգադրութեամբ Հոռմի Աթոռի հետ համաձայնութիւն է գոյացած՝ Արդուինի թեմն էլ կը միանայ Անդրկովկասի թեմին և կը մտնէ «Հայոց Առաքելական կառավարչի» վարչութեան տակ: Արդուինի թեմի մէջ կայ 15 եկեղեցի, և 12000՝ ծխական: Այդպիսով Ռուսաստանի

հայ կաթողիկները թիւը կրթ հաշուով հաւասար է 50,000-ի:

Գլխական տերմինները մեզանում դեռ շատ խառնաշփոթ և յաճախ սխալ դործածութեան մէջ են. պէտք է առանձին ուշադրութիւն այդ բանի վրայ. և Վիէննայի հայերը, ինչպէս երևում է, սկսել են զբաղուել այդ հարցով. «Հանդէս Ամսօրեայում» շատ համոզեցուցիչ կերպով ապացուցուած է որ *parus* և կաղամախի ծառերն ճիշտ համապատասխանում են, առաջինը՝ *լատինական* *populus pyramidalis*-ին իսկ երկրորդը՝ *populus tremula*-ին:

«Ծաղիկ», թիւ 8.—Քննադատութեան դէմ պատասխանելով այդ հանդէսը դործ է ածում բանահոգուական այնպիսի ձևեր և ոճեր, որոնք վերաւորական են և չեն պարզում գրական խնդիրները, այլ միայն անձնական հոգի վրայ են դնում հարցերը: Այդպէս, օրինակ, ահա ինչ լեզուով է խօսուած պ. Մ. Բերբերեանի մասին, որ դժբախտութիւն է ունեցել Միպլիլ տաղանդի մասին տարբեր կարծիք ունենալ, քան «Ծաղիկի» յօդուածադիրը: «Պ. Մ. Բերբերեանին մենք բնաւ նկատի չէինք առնէր եթէ բնէք գրուած տեղը մնար և հարկ չտեսնուէր նաեւ Բրբերայ ընթերցողներուն ներկայացուելու Բայց քանի որ անգամ մը հրապարակուեցաւ մեր մէջ, կ'աբէ որ քիչ մը ծանօթանանք անոր մասին, եթէ ոչ ուրիշ բանի, դոնէ ցրելու համար կարգ մը սխալ հասկացո-

դուժբխններ որոնք հակառակ ժճուկան և անվերաբնեկի շեշտով մը ներկայացուած ըլլալուն, շուտ կը մատնեն ինչ տեսակ ուղեղէ և դատողութենէ բղխած ըլլալին: Երկրորդական միջակութիւն մըն է արդէն այդ պ. Բերբերեանը՝ որ մօտաւորապէս տասը տարիէ ի վեր քննադատի գործ կը կատարէ Կովկասի մէջ, և որուն սակայն ոչ մէկ լուրջ թիւրթ, ոչ մէկ լուրջ հանգէս տակաւին չէ զիջած իր էջերը տրամադրելու: Իր վերջին ապաստանն է այն գրականութեան—անկեկանոցը՝ զոր Գիւտ քահանայ Աղանանց կը հրատարակէ, և որ սակայն երբեմն Թիֆլիսի Մեղուից պէս գերադոյն որջը կը դառնայ բոլոր սահմանափակ, տգէտ և մանաւանդ յետադիմական գրողներուն (եր. 401): «Բերբերեանի գնահատութիւնը սըլխալ է և անհիմն. պ. Բերբերեան բանաստեղծութենէ ու բանաստեղծական գործերէ անջնայն բան կը հասկընայ, որչափ հասարակ պատճեփող մը պիտի հասկնար նկարչութենէ» և այն և այլն—Ե՛րբ պէտք է մեր գրականութեան մէջ վերջանայ այդ ձեռք բանակութիւնները: Մեզանում գիրտին կամ անհամ ու չափազանցած շողորորթութիւններ չոյսլել կամ հայհոյել. դա զգուցիլ է, ինչպէս և այն սովորութիւնը, երբ մեր Թրքահայ Թերթերը այս կամ այն մասնաւոր անձերի գործերին հասարակական նշանակութիւն են լինածայում: Օրինակ, հայ հասարակութեան ինչ պէտքն է, թէ Նշան Պապիկեան գրատան վարչներէից այս կամ այն մէկը ձեռն հետ է ամուսնանում, ի՞նչ եկեղեցում է տեղի ունեցել պատկազրութեան հանգէսը, ձեռն նախագահութեամբ, թիւ ձեռքնաւորութիւն կատարեց, թիւ էր կնքահայրը և այլն և այլն: Թող «Մաղկի» ղեկավարները իրանց խնդակցութիւնէն շնորհակալութիւններն էլ» որքան ուզում են յայտնեն «Երկու կողմերուն» էլ, բայց նրանց տանը,

ճաշի վրայ և այլն, և ոչ «գրական, գիտական և գեղարուեստական» մի հանդիսի էջերում: Ե՛րբ պէտք է լրջանան մեր Թրքահայ գրողները...

Երակ.—Այս է անունը այն ամսաթերթի, որ ներկայ տարուայ յունուարից սկսած լոյս է տեսնում Եգիպտոսի Ալէքսանդրիա քաղաքում: Մենք մեր ձեռքի տակ ունինք նրա առաջին համարը միայն, հետևաբար այժմ անկարող ենք որոշ բան ասել նրա ուղղութեան, նրա սկզբունքները և ներկայացրած դժգոհի մասին. կը սպասենք յաջորդ թիւերին, աւելի արդար կերպով դատելու համար: Առաջին համարի ընթերցումից մեր անմիջական տպաւորութիւնը «Շիրակ»-ի մասին այն եղաւ, որ Ալէքսանդրիայում հրատարակուող հանգէսը ներկայանում է մեզ առհասարակ նոյն յատկութիւններով և թերութիւններով, որով ընդունում են առհասարակ Թրքահայ պարբերականները «գրականութեան»—այսինքն լուրջ ու ամուր դատարարութիւնից գուրկ ուղեղները անխնայան, արտագրութիւններին, հողից կտրուած մարդկանց երկակայութեան խղճերին շատ տեղ է տրուած: Եւ, ինչպէս ամեն արտասանմանում հրատարակուող թերթ, «Շիրակը» իրան նպատակակէտ ընտրած է «ազգային վերածնումի» գործին աշխատել: Բայց ինչպէս, ինչ միջոցով: Ահա մի հատուած Երակի «հաւատոյ-հանգանակից», որից պէտք է պատասխան գտնէինք:

«Շիրակ»-ի ուղղութիւնը պիտի ըլլայ, գրագէտներու ընտրելախումբի մը օգնութեամբ աշխատել հայ դպրութեանց վերականգնման արտասահմանի մէջ: Անկարելի ըլլալով որ ներկայ ժամուն հայ գրողը շանդրադառնայ հայրենիքի մշտահեծ ցաւերուն, անոնցմէ իր յուզումին արիւնը և մտածմանց հիւթը չծծէ: «Շիրակ» պիտի ընէ ազգային գրականութիւն մը, առանց մտնելու

կուսակցական նկատումներու և մասնաւորութեանց մէջ. լայն պիտի բանայ իր էջերը բոլոր ճշմարիտ ու վաւերական գրազէտներուն առջև, ընծայելով այսպէս անոնց գերազանց միջոցը կատարելու իրենց վրայ ծանրացող պարտքն հանդէպ հայ դպրութեանց և անո՞վ՝ հանդէպ ազգային վերածնունդին գործին»:

Շիրակ պիտի ընէ ազգային գրականութիւն մը. այսպէս են ասում Փարառններու երկրում ամառներէ իրատարակող մեր եղբայրները: Բայց ի՞նչ են հասկանում ռուսալին գրականութիւնն ամբողջ ու առանձնական խօսքով: Միթէ ազգային գրականութիւն չեն այն բոլոր արտադրութիւնները, որ լոյս են տեսնում հայ լեզուով: Երեւի ռուսալին գրականութիւնն անելով հասկանում են ճայրենասիրական գրականութիւն: Բայց կ'այ հայրենասիրութիւն և հայրենասիրութիւն...

Անն այստեղ ասալ է գալիս արդէն սկզբունքի, գաղափարի ընտրութիւնը, որը և գոյն է տալիս ճայրենասիրութեան: Իսկ Շիրակի վարիչները ոչ մի խօսք չեն ասում սկզբունքի, գաղափարի մասին և բաւականանում են առանձնական ռուսալին գրականութիւնն խօսքով: Եւ սակայն մենք չենք կարող չնկատել, թէ ազատ երկրում, անկաշկանդ մամուլի համար, ճշման մեծ գործ կ'այ անելու, որքան մեծ պարտականութիւն կ'այ կատարելու հանդէպ արտասահմանի հայութեան, որը դժբախտաբար ապրում է մութի նոյն վիճակով և նոյն ձգտումներով, որով ապրում են ընտրութեան տակ կեցած իրանց հայրենակիցները:

Այսքան՝ Շիրակի-ի ուղղութեան մասին: Այժմ տեսնենք թէ ի՞նչ նիւթեր է տալիս ճայր դպրութեանց վերականգնումին՝ նպաստելու համար:

Առաջին յօդուածն է Երուանդ Օտեսանի՝ «Ազգային Բարեբարք»-ի Դաթիւրճահայ, աւելի ճիշտ, պոլսահայ

կեանքից վերցրած մի պատկեր է, ամենից յաջողը ամբողջ ամսագրում երեցած գրականների մէջ: Պէտք է ասել սակայն, որ մենք կարգացել ենք այդ Թիւրքահայ գրողից աւելի ուժեղ, ու աւելի սրամիտ էջեր: «Ազգային Բարեբարք»-ի մէջ, գուցէ իրականութեան չափազանցութիւնը, գոյների խտացումը պատկերին տալիս է փոքր ինչ արհեստական նկարագիր:

Այդ արհեստական, շինծու նկարագիրը շատ աւելի խոշոր չափերով կրում է իր մէջ յաջող պատկերը, Վարն դմառուկը մոռցաւ՝ էժգահարի: Այդ ինչպէս հեղինակն է անունանած՝ Վարինոտ պատկերի՝ մէջ ամեն ինչ կեղծ է. և՛ անձերի հոգեբանութիւնը, և՛ միջավայրի ցուցադրումը և այն ոճը, որով գրած է:

Ա. Արփիարեանի «Հողովրդեքը» եթէ ոճի ու զարնածքների կամաւոր ու անճշակ խրթնութիւնն ու արհեստականութիւնը չունենար, կարող էր գուցէ հետաքրքրութեամբ կարգացուել: Այդ գրողի մէջ մենք այլևս չենք ճանաչում ընտել ոչ ճայրական և ոչ էլ ճայրենիքի շղուտ ու խաթող հրապարակասին...

Շիրակի-ի մնացեալ նիւթերի վրայ չարժէ կանգ առնել: Միայն՝ pour la bonne bouche, յիշենք մի ազնեցուցիչ գրուածք՝ «Մենութեան տեսիլներ» որի հրատարակութեան առիթով խմբագրութիւնը հետեւեալ նոյնքան ազնեցուցիչ ծանօթութիւնը տալիցնում է. «Այս վերագրող ըրտոր (?) ունինք հրատարակելու քանի մը հատուածներ մեր ամենէն ինքնատիպ ու տաղանդաւոր երիտասարդ գրագէտներէն միայն անտիպ երկասիրութիւնէն: Զուտ արուեստի այս էջերը պիտի կրնան ճշակ մը տալ ամբողջ գործին վրայ, որ թերեւ չուշանայ, ուրիշ անունի մը տակ, մօտեւս լոյս տեսնելու»:

Այդ «ինքնատիպ ու տաղանդաւոր գրագէտը» մեզ թուում է, որ ու-

բիշ ոչ այլ ինչ է բայց եթէ անբընութիւնից ու գրական անկարողութիւնից տանջուող մի անձ, որին՝ չգիտենք ի՞նչու, Շիրակը-ի խմբագրութիւնը այդքան անսանձ գովեստներ է շաղկուտ Մենք էլ մեր ընթերցողներին ճանաչել մը տալու համար՝ չգուտ արուեստիւ այդ է-ջերից, առաջ բերենք մի քանի հատուածներ:

Ճայց, ան, իրաւ, ինչպէս չէի գիտեր: Մութ պատուհանին ապակիին մէջ՝ գիշերին վրայ բացուած վարագոյրներուն միջև՝ կողմնակի լուսաւորուած սուրբը մը կայ. իմ ցոլքս է. ես եմ. ես է. ինչ գուարճութիւն, եթէ ոչ արամուսթիւն: Նոճեղէն խաւարին մէջ աղօտագծուած ծան է: Մարմինիս պէս կը գիտեմ զինքը, որ իմ աննկթացումս, իմ իդէական էութիւնս կը թուի. իսկութեանս մէկ արտաքինումը: Իր գիծերուն ճկուն ու զուսպ խողին սառչումը կը միանձնացնէ զայն մութ զգեստներուն տարտամ սուգին մէջ որ անորոշապէս կ'էսխառնուի անշրպեալին մերկայի սեւութեան, և ուրիշ կը պապիրանայ կողմնահակ գլուխին համարանկարը. ամոյն, իր տեսլային անզայտութիւնը նոճիներուն գիշերովը թափանցուած:

Եւ Շիրակը-ը այս կարգի արտագրութիւնները աստուածացըներուց յետոյ, դեռես շանթեր է արձակում Պոլսում կատարուած գրականութեան դէմ: Անկեղծօրէն ասելով՝ մենք Եգիպտոսի և Պոլսի հրատարակութիւններին մէջ մեծ տարբերութիւն չենք նկատում: Բայց այս վերջինները գոնէ այն արդարացումըն ունին, որ սպրում են մի այնպիսի միջավայրում, ուր նրանց լեզուի և մտածումի վրայ գրուած է մի խոշոր քար...

Միտում.—Այս էլ մի ուրիշ ամսաթերթ է, որ ներքինով թէ արտաքինով աւելի ճշգիւմ՝ սկսել է լոյս տեսնել այս միևնոյն տարուայ յոգեբից միևնոյն քաղաքում: Մենք չենք հաս-

կանում, թէ ի՞նչ են մտածում մեր թիւրքահայ եղբայրները իրանց առանձին թերթ հրատարակելու մոլութեան մասին, բայց մենք խոստովանում ենք, որ դա մեզ համար անուսաղն ուժերի անպէտք, ամօթալի մտնում է: Միթէ Վիստան-ի և Շիրակը-ի ղեկավարները չէին կարող միասին մի աւելի կանոնաւոր գործ մէջմտել հանելու համար: Ինչն է նրանց բաժանում, իրարից հեռացնում: Գաղափարի, ուղղութեան, սկզբունքների տարբերութիւնը: Բայց քիչ վերև, Շիրակը-ի մասին խօսելիս, մենք յայտնեցինք, որ այդ ամսաթերթը ոչ մի սկզբունք, ոչ մի ուղղութիւն չէ նախագծած իր առաջ, որ միայն բաւականաւոր է չազգային գրականութիւնն անելու անորոշ յաւակնութեամբ: Ահաւասիկ Վիստան-ը, որը նոյնպէս չազգային գրականութեանն անունով հրապարակ եկած է, կարծում ենք, ինչու ձեռք ձեռքի չեն գործում: Եթէ իրանց առաջ ունենային որոշ ծրագրեր իրագործելիք՝ իրանց բաժանումը կարող էինք ը-բանել. բայց որ այդ արգելքը գոյութիւն չունի... Սրա հետեանք այն կը լինի որ երկու ամսաթերթերն էլ մի քանի ամիս կեանք ունենալուց յետոյ կ'աներկայթանան անյայտ, ինչպէս երեացել էին: Իսկ մէջմտողում կը մնայ մի հիւանդ երևոյթ. խմբագր-անօրէն դառնալու մարմալը: Մենք կարծում ենք որ ժամանակ է-ճիշտ ժամանակը-վերջ դնելու այդ կարգի փոքրիկ, փոքրացնող մտահոգութիւններին և նուիրուելու անկեղծօրէն ու եռանդազին մի դժբախտ ժողովուրդի, որ օրէօր մեռնում է լրջմիտը, կանքի երևոյթները քննող, վերականգնանացնող խօսքի ու գործի պակասից: